

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

Гайдай Ірина Олегівна

УДК 371.13:378.147(477) “19-20”

**ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ-ФІЛОЛОГА ПОДВІЙНОГО ПРОФІЛЮ У
ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ
(1956 р. – ПОЧАТОК ХХІ ст.)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Житомир – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Житомирському державному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Місечко Ольга Євгеніївна,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка, професор кафедри іноземних
мов та новітніх технологій навчання.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Ящук Інна Петрівна,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,
декан факультету початкової освіти та філології;

кандидат педагогічних наук
Шендерук Олена Борисівна,
Академія державної пенітенціарної служби
(м. Чернігів),
доцент кафедри іноземних мов.

Захист відбудеться 13 березня 2018 р. о 10.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 14.053.01 у Житомирському державному університеті імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40, 2-й поверх, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитися на сайті http://zu.edu.ua/avto_ped.html та в бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка (10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40).

Автореферат розісланий 12 лютого 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.Л. Яценко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Проблема підготовки вчителя у вищих навчальних закладах до викладання кількох предметів не є новою у вітчизняній та світовій педагогіці. Поєднання у діяльності вчителя викладання різних навчальних дисциплін, яке було викликане на початку другої половини ХХ ст. складними історичними умовами повоєнного браку педагогічних кадрів, сьогодні є відображенням актуальних тенденцій міждисциплінарної інтеграції, оволодіння суміжними знаннями задля розширення можливостей особистісного та професійного зростання, диверсифікації освітньо-професійних програм підготовки вчителя. На сучасному етапі здатність викладання кількох навчальних предметів сприяє професійній конкурентоспроможності й мобільності на ринку праці. Особливо зростає значущість філологічних спеціальностей широкого профілю, оскільки сучасна гуманістична культуроцентрична освітня парадигма вимагає від кожної освіченої людини володіння кількома мовами як засобом комунікації.

Модернізація національної вищої освіти в контексті актуальних загальноєвропейських процесів зумовлює потребу в урахуванні світових тенденцій у ході організації професійної підготовки вчителя-філолога. В Україні прийнято цілий ряд нормативних документів – закони України «Про освіту» (2017) та «Про вищу освіту» (2014), Національна доктрина розвитку освіти (2012–2022 роки), Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір (2004), Концептуальні засади та напрями розвитку вищої освіти в Україні (2011), Концепція Державної програми розвитку освіти на 2006–2010 роки, проект Концепції педагогічної освіти (2017), в яких ідеться про необхідність перегляду концептуальних засад вітчизняної освіти з метою піднесення її на рівень досягнень передових країн світу, а також висвітлюються основні напрями та вимоги до професійної підготовки сучасного вчителя.

Приєднання системи вищої освіти України до Болонської декларації разом із беззаперечними позитивними результатами несе з собою і відмову від певних національних освітніх особливостей. Так, відповідно до вимог Болонської декларації, підготовка фахівців із вищою освітою має відбуватися за вузькою спеціальністю. Поряд із цим, у більшості закладах вищої освіти України існує практика професійної підготовки вчителя, зокрема і вчителя-філолога, за двома спеціальностями. Потреба у підготовці таких фахівців протягом тривалого часу зумовлювалася цілою низкою причин, до яких можна віднести зменшення контингенту учнів шкіл у сільській місцевості, розширення діапазону предметів філологічного циклу та брак учителів, здатних швидко перепрофілюватися або викладати декілька навчальних предметів для роботи на повну ставку, необхідність забезпечення кваліфікованими педагогічними працівниками викладання навчальних предметів варіативного компоненту навчального плану

закладів середньої освіти тощо.

Разом із тим, подвійні спеціальності філологічного спрямування можна наразі віднести до групи найбільш перспективних міждисциплінарних спеціальностей на межі різних предметних полів. Це засвідчує аналіз вектору розвитку державної політики в галузі мовної освіти, який зорієнтований на збереження, розвиток й активне використання рідної мови та мов національних меншин, володіння громадянами України кількома мовами, в т. ч. іноземними, формування здатності людини до крос-культурного діалогу, толерантного ставлення до інших культур. Найбільш високий рівень міждисциплінарної інтеграції у підготовці сучасного вчителя-філолога виявляється у площині освітньо-професійних програм за напрямками вищої освіти, наданні студентам можливості оволодіти знаннями, спорідненими з обраною спеціальністю.

Огляд наукової літератури свідчить, що дослідженням проблеми підготовки вчителя-філолога в Україні займалися багато науковців, зокрема розроблялися такі її аспекти, як: методологічні основи сучасної філософії освіти (В. Андрущенко, С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Кремень, О. Сухомлинська); проблеми неперервної професійної освіти (О. Дубасенюк, Н. Ничкало, Я. Цехмістер); історична ретроспектива вищої педагогічної освіти (А. Булда, І. Важинський, Л. Вовк, Л. Войналович, О. Глузман, Н. Дем'яненко, В. Курило, О. Лавріненко, В. Луговий, С. Майборода, О. Мещанінов, О. Місечко, С. Нікітчина, Л. Пироженко, О. Шендерук, І. Ящук та ін.); формування педагогічної майстерності (Є. Барбіна, Л. Крамущенко, І. Кривонос); підготовка вчителя до педагогічної творчості та впровадження педагогічних технологій (О. Антонова, С. Сисоева, Ю. Юрчук, В. Ягупов); системний аналіз педагогічного процесу у вищій школі (О. Абдулліна, С. Вітвицька, В. Кушнір). Обґрунтовувалися окремі проблеми мовної, літературознавчої, методичної підготовки вчителя-філолога (М. Байда, О. Бігич, Н. Бориско, Н. Волошина, О. Дуплійчук, Л. Мацько, Л. Морська, Л. Мірошніченко, С. Ніколаєва, В. Пасинок, Є. Пасічник, О. Семенов та ін.). В окремих дослідженнях розроблялася проблема підготовки майбутніх учителів за двома спеціальностями (Г. Булгакова, В. Горіна, Л. Журба, І. Мельник, І. Соколова, Г. Турчинова, І. Халимон).

У контексті актуальних завдань модернізації вищої педагогічної освіти України у професійній підготовці вчителя-філолога подвійного профілю спостерігається низка суперечностей, у розв'язанні яких може стати корисним набутий раніше досвід, а саме:

- між євроінтеграційною потребою переходу вітчизняної вищої школи до введення вузькопрофільних спеціальностей та необхідністю врахування регіональних особливостей підготовки учителів за кількома спеціальностями, наприклад, з української мови і мови національної меншини;
- між можливістю оволодіння другою спеціальністю та недостатністю організаційних та навчально-методичних умов для реалізації поставленої мети,

що викликає необхідність перегляду змісту, форм та методів підготовки вчителів-філологів подвійного профілю;

- між сучасними галузевими стандартами вищої освіти та доцільністю побудови змісту підготовки за двома спеціальностями таким чином, щоб усі необхідні для цього навчальні предмети були б взаємно пов'язаними, доповнювали й збагачували один одного;

- між зростаючим попитом на предмети філологічного циклу й розширенням їх діапазону в школах та нестачею вчителів, спроможних кваліфіковано викладати інтегровані навчальні предмети.

Подолання окреслених суперечностей потребує глибинного й детального історико-педагогічного аналізу набутого впродовж кількох попередніх десятиліть досвіду професійної підготовки вчителя-філолога подвійного профілю у педагогічних ВНЗ.

Натомість питання генези розвитку системи професійно-педагогічної підготовки вчителів подвійного профілю, створення відповідної навчально-методичної бази для її забезпечення досі потребують більшої уваги науковців.

Урахування актуальності визначеної проблеми та її недостатньої розробленості та необхідність вирішення окреслених суперечностей зумовили вибір теми дослідження: **«Підготовка вчителя-філолога подвійного профілю у вищих педагогічних навчальних закладах України (1956 р. – початок ХХІ ст.)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження здійснене в межах науково-дослідної роботи кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка і є складовою комплексної теми «Формування професійної компетентності майбутнього вчителя в умовах європейської інтеграції» (Державний реєстраційний номер 0110U002110). Тема дисертації затверджена вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 4 від 25. 11. 2011 р.) та узгоджена Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень у галузі педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 10 від 20. 12. 2011 р.).

Мета дослідження: виявити та проаналізувати провідні тенденції розвитку організаційних форм, структури та змісту підготовки вчителя-філолога за двома спеціальностями протягом 1956 р. – початку ХХІ ст.

Основні завдання дослідження:

- 1) розкрити зміст і структуру базових понять і підходів, які є ключовими в дослідженні;

- 2) на основі вивчення історіографії та джерельної бази охарактеризувати ступінь дослідженості проблеми;

- 3) виявити передумови становлення та обґрунтувати основні етапи розвитку системи вітчизняної підготовки вчителя-філолога за двома спеціальностями в період другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст.;

- 4) проаналізувати організаційні форми, структуру, зміст професійної

підготовки вчителів-філологів подвійного профілю на кожному етапі її розвитку та визначити пріоритетні тенденції;

5) актуалізувати вітчизняний історичний досвід професійної підготовки вчителя-філолога подвійного профілю як чинник удосконалення його професійної підготовки в сучасних умовах.

Об'єкт дослідження: підготовка вчителя-філолога у вищих педагогічних навчальних закладах України.

Предмет дослідження: організаційні форми, структура, зміст, тенденції розвитку професійної підготовки майбутнього вчителя-філолога подвійного профілю у вищих педагогічних навчальних закладах України у період 1956 р. – початку ХХІ ст.

Хронологічні межі дослідження. Вибір нижньої межі дослідження зумовлений появою постанови РМ СРСР «Про заходи щодо підвищення якості підготовки вчителів загальноосвітніх шкіл» та аналогічного наказу Міністерства освіти УРСР (1956), відповідно до яких у педагогічних ВНЗ була розпочата підготовка вчителів широкого профілю.

Верхня хронологічна межа обґрунтовується Указом Президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні» (2005), яким визначено низку заходів, спрямованих на реалізацію положень Болонської конвенції, зокрема, про підготовку фахівців вузького профілю у системі вищої педагогічної освіти України і початок поступового переходу від широкопрофільних спеціальностей до здобуття вчителем певної спеціалізації і подвійної кваліфікації.

Відповідно до поставленої мети і завдань наукового пошуку використовувався комплекс взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих **методів**, до яких віднесено: *загальнонаукові*: аналіз, порівняння, систематизація, узагальнення (для вивчення досвіду теорії і практики підготовки вчителя-філолога подвійного профілю середини ХХ – початку ХХІ століття) та *конкретнонаукових методів* історико-педагогічного пошуку: *конкретно-історичний* та *логіко-історичний* (для з'ясування умов розвитку теорії та практики підготовки вчителя-філолога подвійного профілю у досліджуваній період), *порівняльно-зіставний* (для зіставлення й порівняння термінів, понять, архівних документів з теми дослідження), *діахронний* (із метою виявлення особливостей процесу становлення і розвитку системи підготовки вчителя-філолога подвійного профілю у ретроспективі, виділення основних етапів та тенденцій її становлення і розвитку), *проблемно-хронологічний* (для визначення передумов та періодів організації підготовки вчителя-філолога подвійного профілю в історичній послідовності). У дослідженні були використані такі методи, як *статистичний аналіз* (за допомогою нього було здійснено підрахунки співвідношення суспільно-політичної, психолого-педагогічної, методичної та спеціальної підготовки вчителя-філолога подвійного профілю у межах досліджуваного періоду тощо) та *метод інтерв'ю* (завдяки якому

зібрано свідчення перших випускників філологічних спеціальностей широкого профілю про особливості їх запровадження).

Джерельну базу дослідження становлять законодавчі та нормативно-правові документи урядів СРСР, УРСР та незалежної України в галузі освіти; архівні матеріали – загалом 88 архівних справ із фондів Центрального державного архіву вищих органів влади й управління України, 12 з яких було розглянуто вперше (фонду 2 «Документи Ради Міністрів СРСР» та фонду 166 «Документи міжвідомчих установ»), Державного архіву Житомирської області (фонду 98 «Документи Житомирського державного педагогічного інституту»); навчальні плани і програми 45 ВНЗ України; матеріали фондів Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. Сухомлинського, Житомирської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. Ольжича, Українського інституту науково-технічної та економічної інформації (УкрІНТЕІ), які містять статистичні звіти МОН України; матеріали фахових періодичних видань – «Иностранные языки в школе», «Иноземні мови в навчальних закладах», «Иноземні мови», «Педагогіка та психологія», «Рідна школа», «Советская педагогика», «Шлях освіти» (1949–2016 рр.); монографічні та дисертаційні роботи з проблем професійної підготовки вчителів-філологів.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше*:

розкрито генезу і виявлено провідні тенденції розвитку організаційних форм, структури і змісту підготовки вчителя-філолога подвійного профілю в Україні в період 1956 р. – початку ХХІ ст.; розроблено та обґрунтовано періодизацію становлення і розвитку досліджуваного процесу (I етап – 1956–1963 рр. – запровадження підготовки вчителів-філологів широкого профілю у педагогічних ВНЗ України, II – 1963–1975 рр. – апробація підготовки вчителів із поєднанням неспоріднених за змістом спеціальностей, однією з яких була філологічна, III – 1975–1991 рр. – повернення до суміщення споріднених спеціальностей у підготовці вчителя-філолога і повного домінування двопрофільних спеціальностей, IV – 1991–2005 рр. – розгортання національної системи професійної підготовки вчителя-філолога подвійного профілю в незалежній Україні, V – 2005 – дотепер – трансформація професійної підготовки вчителя-філолога за подвійною кваліфікацією в умовах євроінтеграційних процесів і реалізації Болонської освітньої конвенції); систематизовано історичний досвід та окреслено сучасні трансформаційні процеси у підготовці вчителів-філологів подвійного профілю; виявлено пріоритетні тенденції: стихійність, непрогнозованість підготовки вчителів-філологів широкого профілю, відсутність відповідного навчально-методичного забезпечення; перехід до підготовки вчителів переважно за однією спеціальністю та скорочення кількості філологічних спеціальностей широкого профілю; поступове розширення спектру філологічних спеціальностей подвійного профілю шляхом поєднання нових спеціальностей і романо-

германських мов та домінування двопрофільних спеціальностей; окреслення нових пріоритетів розвитку освіти, створення відповідної правової бази, реформування освітньої галузі, її інтеграція у світовий контекст; зростання професійної та академічної мобільності як стимулу перепрофілізації вчителів-філологів із подвійною кваліфікацією, розширення спеціалізацій підготовки за двома спеціальностями.

удосконалено зміст підготовки майбутніх учителів-філологів подвійного профілю у визначених хронологічних межах; актуалізовано роль суспільно-історичних чинників, які пов'язані проблемою підготовки вчителя-філолога подвійного профілю в межах досліджуваного періоду на різних його етапах;

подальшого розвитку набули: поняттєво-категорійний апарат дослідження, визначення та розмежування понять «учитель подвійного профілю» та «вчитель широкого профілю», «спеціальність» та «спеціалізація»; ідеї використання попереднього досвіду професійно-педагогічної підготовки вчителів-філологів у сучасних ВНЗ.

У науковий обіг введено маловідомі та невідомі архівні матеріали, пов'язані з проблемою підготовки в Україні вчителів широкого / подвійного профілю (88 справ з архівосховищ України у визначених хронологічних межах, 12 з яких використано вперше).

Практичне значення роботи полягає у можливості використання її результатів для розробки збалансованого навчального плану підготовки вчителя-філолога за основною спеціальністю та спеціалізацією, узгодження викладання базових та вибіркового навчальних курсів у системі підготовки вчителів-філологів подвійного профілю. Результати дослідження можуть бути використані при написанні монографій, підручників та посібників із теорії та історії педагогіки, методик викладання гуманітарних дисциплін, у підготовці лекційних і практичних занять із фахових та історико-педагогічних дисциплін для майбутніх учителів-філологів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації представлялися та обговорювалися на науково-практичних конференціях різного рівня, зокрема, *міжнародних*: «Педагогіка та психологія: сучасний гуманітарний вимір» (Київ, 2012, очна), «Розвиток гуманітарних наук. Проблеми та перспективи гуманітарних наук / Rozwój nauk humanistycznych. Problemy i perspektywę» (Катовіце, Польща, 2012, заочна), «Педагогіка і психологія: тренди, проблеми, актуальні завдання» (Краснодар, 2013, заочна), «Особистість, сім'я та суспільство: питання педагогіки та психології» (Новосибірськ, 2013, заочна), «Проблеми та перспективи освіти в ХХІ ст.» (Ставрополь, 2013, заочна), «Сучасні проблеми та перспективи розвитку педагогіки та психології» (Махачкала, 2013, заочна), «Педагогіка: традиції та інновації» (Одеса, 2014, очна), «Інноваційні наукові дослідження у сфері педагогіки та соціальної роботи / Inovatívny výskum v oblasti vzdelávania a sociálnej práce» (Сладковичево, Словацька Республіка, 2017, заочна); *всеукраїнських*: у науково-практичному

вебінарі «Мова і світ: сучасні тенденції викладання іноземних мов у вищій школі» (Житомир, 2017, очна), *міжвузівські: «Імідж сучасного педагога»* (Житомир, 2016, очна), «Інновації як засіб удосконалення ефективності навчального процесу» (Житомир, 2017, очна); на науково-методологічних семінарах кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка (2011–2018 рр., очна).

Публікації. Матеріали дисертації відображено в 16 одноосібних публікаціях, серед яких 6 статей у провідних наукових фахових виданнях України, 1 – в іноземному фаховому періодичному виданні, 9 – у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Структура. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, додатків та списку використаних джерел, що складається з 345 позицій (на 29 сторінках), з яких 14 – іноземними мовами, 88 архівних справ. Загальний обсяг дисертації – 342 сторінки, з них 189 сторінок основного тексту. Робота містить 8 таблиць та 26 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі визначено актуальність, ступінь дослідженості проблеми, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, хронологічні межі дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; представлено їх апробацію, зазначено кількість публікацій автора, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі – **«Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми підготовки вчителя-філолога подвійного профілю у вищих педагогічних навчальних закладах України»** – здійснено аналіз понятійного апарату дослідження, охарактеризовано історіографію та джерельну базу дослідження, визначено передумови становлення, обґрунтовано критерії періодизації та виокремлено основні етапи розвитку підготовки вчителя-філолога подвійного профілю в Україні протягом другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст.

Визначено три рівні методології дослідження: загальнофілософський (принцип єдності теорії й практики, єдності історичного та логічного, об'єктивного вивчення явищ); загальнонауковий (системний, компетентнісний, культурологічний, професіографічний та аксіологічний підходи); конкретнонауковий (історико-генетичний, історико-порівняльний, наративний, хронологічний та ретроспективний методи).

Диференційовано значення таких понять, як «учитель-філолог подвійного профілю», «учитель-філолог широкого профілю», «спеціаліст інтегративного профілю», «суміжні / споріднені спеціальності», «спеціальність», «спеціалізація», «кваліфікація», «компетентність» учителя-філолога, а також «поєднані», «подвійні», «додаткові», «паралельні» спеціальності, «спеціальності широкого профілю». З'ясовано, що поняття «вчитель-філолог широкого профілю» не є тотожним поняттю «вчитель-філолог подвійного профілю», адже,

фактично йдеться про потрійні спеціальності: перша мова + література + друга мова / історія / українознавство та ін.

На основі аналізу історіографії та джерельної бази дослідження охарактеризовано ступінь дослідженості проблеми та основні напрями її розробки. Класифіковано джерельну базу за такими критеріями: ступенем формалізації, за хронологією, ступенем дотичності до джерела проблеми, функціональністю.

Визначено передумови становлення системи підготовки вчителя-філолога подвійного профілю, до яких віднесено: соціально-економічні (повоєнне відродження народного господарства, інфраструктури, освітньої мережі на колишніх окупованих територіях); демографічні (збільшення кількості учнів і класів у школах, розширення мережі ЗНЗ, поява шкіл-інтернатів); освітньо-професійні (повоєнний брак учительських кадрів, необхідність підвищення якості їх фахової підготовки); соціокультурні (суспільні зміни, пов'язані із завершенням сталінської епохи, необхідність реформування освіти, актуалізація іншомовної освіти в СРСР).

На основі аналізу освітньо-професійних трансформацій протягом окресленого дослідженням періоду та виокремлених критеріїв (зміни в організаційних формах, структурі, змісті підготовки вчителя-філолога подвійного профілю та їх втілення в державних нормативно-правових документах) розроблена авторська періодизація підготовки вчителя-філолога подвійного профілю в Україні, яка включає такі етапи: I – 1956–1963 рр. – запровадження підготовки вчителів-філологів широкого профілю у педагогічних ВНЗ, становлення їх спеціальної підготовки; II – 1963–1975 рр. – апробації підготовки вчителів із поєднанням неспоріднених за змістом спеціальностей, однією з яких була філологічна; III – 1975–1991 рр. – повернення до суміщення споріднених спеціальностей у підготовці вчителя-філолога і повного домінування двопрофільних спеціальностей; IV – 1991–2005 рр. – розгортання національної системи професійної підготовки вчителя-філолога подвійного профілю в незалежній Україні; V – 2005 – дотепер – трансформація професійної підготовки вчителя-філолога за подвійною кваліфікацією в умовах євроінтеграційних процесів і реалізації у вітчизняній системі освіти Болонської конвенції.

У другому розділі – **«Тенденції формування організаційних форм, структури і змісту підготовки вчителя-філолога подвійного профілю в період 1956-1991 рр.»** – досліджено становлення підготовки вчителів-філологів широкого профілю на етапі її впровадження (1956–1963 рр.), апробацію підготовки вчителів із поєднанням неспоріднених спеціальностей, у тому числі філологічних (1963–1975 рр.) та повернення до суміщення споріднених спеціальностей у підготовці вчителя-філолога (1975–1991 рр.).

Охарактеризовано нормативно-правову базу підготовки вчителя-філолога подвійного профілю на різних етапах її розвитку. До найбільш вагомих засадничих документів, що визначили її розвиток, віднесено постанову Ради

міністрів СРСР «Про заходи з підвищення якості підготовки вчителів загальноосвітніх шкіл» та аналогічний наказ Міністерства освіти СРСР (1956), Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям» (1958), Наказ Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР «Про заходи та подальший розвиток вищої і середньої спеціальної освіти, поліпшення підготовки і використання спеціалістів» (1963), «П'ятирічний план розвитку народної освіти УРСР на 1976–1980 рр.» та ін.

Досліджено організаційні форми, структуру, зміст підготовки вчителів-філологів за двома спеціальностями на різних етапах їх запровадження, зокрема проаналізована суспільно-політична, психолого-педагогічна, спеціальна та методична підготовка, з'ясовано роль факультативів, особливості педагогічної практики, самостійної, навчальної і науково-дослідницької роботи студентів. Простежено зміни у контингенті студентів на різних етапах розвитку підготовки вчителя-філолога подвійного профілю.

У результаті аналізу архівних матеріалів та наукових робіт виокремлено провідні тенденції розвитку підготовки вчителів-філологів подвійного профілю відповідно до кожного етапу в період від започаткування цієї підготовки до 1991 р., коли Україна стала незалежною державою.

Встановлено, що підготовку вчителів-філологів широкого профілю за різними спеціальностями було розподілено між педінститутами УРСР із урахуванням потреби у відповідних фахівцях. З'ясовано, що весь процес започаткування підготовки вчителів-філологів широкого профілю мав стихійний, непрогнозований характер, не було розроблене необхідне навчально-методичне забезпечення. У зв'язку зі створенням шкіл-інтернатів виникла потреба у поєднанні філологічної освіти зі спеціальністю вихователя для таких шкіл згідно з Постановою «Про заходи з підвищення якості підготовки вчителів для загальноосвітніх шкіл» (1956). Проаналізовано проблеми запровадження підготовки вчителів за двома спеціальностями.

З'ясовано, що на першому етапі – *запровадження підготовки вчителів-філологів широкого профілю (1956–1963 рр.)* – намітилися такі тенденції: посилення організаційного і нормативно-правового забезпечення підготовки вчителів-філологів широкого профілю, збільшення переліку подвійних спеціальностей за принципом суміжності; започаткування розробки типових навчальних планів, навчально-методичного забезпечення нових подвійних спеціальностей; збагачення змісту підготовки вчителя-філолога широкого профілю на основі Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям» (1958); посилення вимог до абітурієнтів, що вступали на подвійні спеціальності, які вимагали особливих творчих здібностей; введення заочної форми навчання за двома спеціальностями та надання можливості отримати другу педагогічну спеціальність на базі основної непедагогічної за скороченими навчальними програмами; посилення самостійної роботи студентів; запровадження програмованого навчання; покращення практичної мовленнєвої підготовки

вчителів-філологів, у тому числі філологів широкого профілю, котрі вивчали іноземну мову як одну із спеціальностей; удосконалення програми педпрактики; організація кадрового забезпечення підготовки вчителів-філологів широкого профілю у ВНЗ.

На другому етапі розвитку професійної підготовки вчителів подвійного профілю – *апробації підготовки вчителів із поєднанням неспоріднених за змістом спеціальностей, однією з яких була філологічна (1963–1975 рр.)* – відбувся перехід до підготовки вчителів, як правило, за однією спеціальністю з 4-річним терміном навчання. З'ясовано, що підготовка за подвійними спеціальностями з 5-річним строком була залишена лише в окремих ВНЗ для забезпечення потреб малокомплектних шкіл. Визначено причини актуалізації підготовки фахівців подвійного профілю за неспорідненими науковими галузями. У цей період окреслилися такі *тенденції*: посилення ідеологічного впливу у змісті професійної підготовки у вищій школі; урізноманітнення підготовки вчителів у зв'язку з прискоренням науково-технічного прогресу (поєднання неспоріднених за змістом, зокрема філологічних із природничо-математичними); звуження кількості філологічних спеціальностей загалом і особливо широкого профілю; значне зростання наборів студентів на спеціальності зі складовою «російська мова і література», порівняно зі складовою «українська мова та література», пов'язане з тенденцією русифікації середньої та вищої освіти; поєднання двох іноземних мов, зокрема романогерманських; зміцнення позицій однопрофільних філологічних спеціальностей; збільшення кількості навчальних годин, відведених на вивчення іноземних мов; інтегрування навчальних предметів «історія, література та географія коаїни, мова якої вивчається» у нову дисципліну філологічного спрямування – «лінгвокраїнознавство»; посилення використання у підготовці вчителів-філологів подвійного профілю технічних засобів навчання, у т. ч. навчального кіно, лінгафонних кабінетів тощо.

На третьому етапі розвитку професійної підготовки вчителів подвійного профілю – *повернення до суміщення споріднених спеціальностей і повного домінування двопрофільних спеціальностей (1975–1991 рр.)* – виявилися такі *тенденції*: поступове відновлення широкопрофільної підготовки вчителів-філологів і розширення переліку таких спеціальностей, збільшення прийому студентів до педагогічних ВНЗ; ведення поняття «двопрофільна спеціальність»; повернення до споріднених філологічних спеціальностей; розширення переліку двопрофільних спеціальностей, зокрема поєднання філологічних спеціальностей із психологією, методикою виховної роботи, методикою початкового навчання, дефектологією (сурдопедагогікою); відновлення подвійних філологічних спеціальностей зі складовою «виховання в дитбудинку та школі-інтернаті», «історія»; розширення діапазону вивчення іноземних мов як подвійних спеціальностей, серед яких – романські мови, східні мови (китайська, японська), мови національних меншин (польська, болгарська,

єврейська та ін.); посилення русифікації мовної освіти в союзних республіках; збільшення кількості підручників для навчання за основною спеціальністю; започаткування випуску підручників і навчальних посібників, які використовувалися для навчання за додатковою спеціальністю або спеціалізацією та підручників для студентів-заочників; поглиблення ідеологізації навчально-виховного процесу; запровадження навчально-методичних комплексів у підготовку вчителів-філологів із фахових дисциплін; зміцнення зв'язку кафедр інститутів зі школою; вдосконалення методичної підготовки майбутнього вчителя-філолога подвійної спеціальності шляхом введення курсу методики викладання предмета другої спеціальності; запровадження комунікативно-діяльнісного підходу у вивчення мов; активізація науково-дослідної діяльності у ВНЗ.

Проаналізовано навчально-методичне забезпечення для здійснення підготовки вчителів-філологів подвійного профілю, що характеризувалося використанням, головним чином, підручників, призначених для підготовки вчителів за однопрофільними спеціальностями. Лише в поодиноких випадках було зазначено, що вони могли використовуватися для підготовки вчителів-філологів подвійного профілю за другою спеціальністю.

У третьому розділі – **«Розвиток системи підготовки вчителя-філолога подвійного профілю в незалежній Україні»** – проаналізовано розгортання національної системи професійної підготовки вчителя-філолога подвійного профілю в Україні (1991–2005 рр.), а також досліджено трансформацію цього процесу в умовах реалізації в Україні Болонської конвенції.

Охарактеризовано сучасні нормативно-правові документи, які визначили напрямки розвитку національної системи освіти, серед яких – Державна національна програма реформування освіти «Освіта. Україна XXI століття» (1993), Закон України «Про освіту» (1996, 2017), «Перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у ВНЗ за відповідними ОКР» (1997, 2007) та «Положенні про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту)» (1998), Концепція педагогічної освіти в Україні (1999), Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір (2004), проект Концепції педагогічної освіти (2017) та ін.

Виокремлено провідні тенденції розвитку підготовки вчителів-філологів подвійного профілю в означений період. Актуалізовано вітчизняний історичний досвід професійної підготовки вчителя-філолога за двома спеціальностями як чинник удосконалення його професійної освіти в сучасних умовах.

На четвертому етапі – *розгортання національної системи професійної підготовки вчителя-філолога подвійного профілю в незалежній Україні (1991–2005 рр.)* – окреслено такі *тенденції*: реформування національної системи освіти шляхом демократизації та гуманізації, реалізації особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів у навчанні; перехід до ступеневої

системи вищої освіти і трансформація на цій основі педагогічних інститутів в університети; запровадження ліцензування, атестації та акредитації ВНЗ як засобу забезпечення якісного виконання державного замовлення на підготовку фахівців; значне розширення діапазону подвійних спеціальностей на початку означеного етапу. При цьому філологія поєднувалася із психологією, різними галузями педагогіки, історією, мовами національних меншин, а також із дисциплінами, які раніше не вивчалися у педагогічних вищих навчальних закладах: народознавством, редагуванням освітніх видань, перекладознавством. Процеси поєднання неспоріднених спеціальностей із філологічними (географії, біології та фізичного виховання) поступово згорталися. Засвідчено перехід наприкінці четвертого етапу на підготовку виключно за подвійними спорідненими за змістом спеціальностями, серед яких вагоме місце посідала підготовка до викладання мов національних меншин. Відбулося офіційне закріплення в нормативних документах терміну «споріднені спеціальності»; запровадження підготовки вчителів подвійного профілю на заочній формі навчання, а також започаткування нової форми навчання – екстернату. Виявлено незадовільну ситуацію із забезпеченістю педагогічними кадрами, зниження престижності роботи вчителя, нестачу навчально-методичного забезпечення педагогічних ВНЗ, формування потреби у більш диференційованій підготовці вчителя-філолога у зв'язку з появою нових типів загальноосвітніх навчальних закладів.

На п'ятому етапі – *трансформації професійної підготовки вчителя-філолога за подвійною кваліфікацією в умовах євроінтеграційних процесів і реалізації в Україні Болонської освітньої конвенції (2005 – дотепер)* – виділено такі сучасні *тенденції* вітчизняної освіти: поява авторських методик навчання для майбутніх учителів-філологів подвійного профілю, пов'язана відсутністю державних стандартів; актуалізація явища професійної та академічної мобільності як стимулу перепрофілізації вчителів-філологів із подвійною кваліфікацією. Виявлено, що такі фахівці мають більш високий рівень професійної та академічної мобільності, адже два профілі їх підготовки забезпечують кращу адаптацію до певного професійного середовища, зокрема створюють можливість вибору предмета викладання у професійній діяльності; збільшення у школах кількості предметів філологічного циклу, необхідність забезпечення вчителів роботою на повну ставку дає змогу суміщати викладання кількох навчальних предметів, особливо у сільських школах; розширення спеціалізацій професійної освіти вчителя іноземних мов; створення інтегрованих курсів та навчальних підручників для підготовки вчителів-філологів за другою спеціальністю.

Доведено, що вчителі-філологи з подвійною кваліфікацією здатні до професійної та академічної мобільності, що є важливою основою впровадження Болонського процесу в Україні. Проаналізовано сучасні особливості запровадження подвійних спеціальностей у закладах вищої освіти України, до

яких віднесено: підготовку вчителів-філологів за поєднаними спеціальностями і широка варіативність цих спеціальностей; фахове вивчення мов сусідніх чи територіально близьких держав у прикордонних регіонах України; підготовку вчителів-філологів за подвійними спеціальностями з найбільш поширених у світі мов (англійська, російська, німецька, французька, іспанська та італійська); вивчення в деяких класичних університетах східних, класичних, фіно-угорських мов; підготовку вчителів початкових класів та вихователів дитячих садочків з додатковою спеціальністю (спеціалізацією) «іноземна мова»; появу авторських методик навчання мов. Зазначено про відсутність державних стандартів підготовки вчителів за поєднаними спеціальностями.

Сформульовано організаційні висновки щодо значущості історичного досвіду та дидактичних ідей для сучасної професійної підготовки вчителя-філолога подвійного профілю. Визначено необхідність створення окремої підструктури ВНЗ: відділення, факультету, інституту, кафедр викладання другої спеціальності; доцільність поєднання споріднених за змістом спеціальностей та спеціалізацій (двох мов та літератур), допустимість поєднання в одну спеціальність мови та історії, мови та психології; актуалізації підготовки вчителів загальноосвітніх шкільних предметів зі знанням іноземних мов для роботи у білінгвальних класах, відомої в європейському освітньому просторі як CLIL (Content and Language Integrated Learning – інтегрування іноземної мови у викладання шкільних дисциплін). Серед дидактичних ідей зазначено про необхідність розроблення навчально-методичного забезпечення, в якому простежуються зв'язки між дисциплінами першої і другої спеціальності; покращення методичної та практичної педагогічної підготовки вчителя-філолога подвійного профілю; тісна інтеграція всіх її компонентів; педагогізація всіх аспектів освітнього процесу; посилення культурологічного компонента та ролі навчально-методичного і технічного забезпечення самостійної творчої роботи; поєднання аспектизації вивчення мови з комплексним (інтегративним) підходом до оволодіння основними мовленнєвими вміннями.

За результатами аналізу історико-педагогічного досвіду підготовки вчителів-філологів, а також навчально-методичного забезпечення визначено умови, що забезпечують підвищення ефективності підготовки вчителя-філолога подвійного профілю, а саме: необхідність опори на попередній досвід поєднання спеціальностей; наявність у фахових підручниках із мов та методики їх викладання (української / російської / іноземної) паралелей та аналогій із рідною мовою чи іншими мовами, створення підручників із іноземної мови, які підходять для вивчення її як першої, так і другої спеціальності; запровадження курсів порівняльної типології мов (української та англійської, української та німецької і т. д.); диференційоване навчально-методичне забезпечення аудиторних навчальних занять, індивідуальної та самостійної роботи; широке використання комп'ютерних засобів навчання.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено аналіз процесу становлення і розвитку підготовки вчителів-філологів широкого профілю від часу їх запровадження (1956 р.) до підготовки вчителя-філолога в сучасних умовах навчання за подвійною кваліфікацією. Вирішення цієї актуальної проблеми дало змогу зробити наступні висновки:

1. У результаті теоретичного аналізу проблеми простежено різноманітні впливи (суспільні, культурні, цивілізаційні) на появу і розвиток базових понять дослідження, охарактеризовано їх сутність відповідно до нормативних документів та їх вживання у науковому обігу в певний історичний період. Виявлено відсутність чіткого визначення в історико-педагогічній науці поняття «вчитель-філолог подвійного профілю» і широку варіативність вживання у цьому контексті термінів «учитель-філолог широкого профілю», «учитель-філолог із суміжними / спорідненими спеціальностями» тощо. Поняття «вчитель-філолог подвійного профілю» визначено як міждисциплінарний феномен, що передбачає розгляд підготовки таких фахівців як за першою, так і за другою спеціальностями.

Методологічні засади дослідження визначено на загальнофілософському (принципи єдності теорії й практики, єдності історичного та логічного, об'єктивного вивчення явищ), загальнонауковому (системний, компетентнісний, культурологічний, професіографічний та аксіологічний підходи) та конкретно-науковому рівнях (історико-генетичний, історико-порівняльний, наративний, хронологічний, ретроспективний методи).

2. Шляхом аналізу історіографії та джерельної бази дослідження було охарактеризовано ступінь дослідженості проблеми та основні напрями її розробки. Історіографію та джерельну базу дослідження розподілено: за ступенем формалізації – на традиційні, формалізовані та інтерпретаційні джерела, за хронологією – на видання радянського та пострадянського періоду, за ступенем дотичності до джерела порушеної проблеми – присвячені загальній професійно-педагогічній підготовці вчителя; джерела, які досліджують різні аспекти підготовки вчителів-філологів; праці, в яких розробляються безпосередньо проблеми підготовки і діяльності вчителя-філолога подвійного профілю. За функціональністю джерела було поділено на такі групи: опубліковані нормативно-правові документи; архівні документи; наративні джерела, у т. ч. фахові періодичні видання. Виявлено практичну відсутність історіографічних праць, в яких досліджується процес становлення і розвитку підготовки вчителів-філологів подвійного профілю.

3. На підставі здійсненого аналізу передумов підготовки вчителів подвійного профілю охарактеризовано такі з них: соціально-економічні (повоєнне відродження народного господарства, інфраструктури, освітньої мережі на колишніх окупованих територіях), демографічні (збільшення кількості учнів і класів у школах, розширення мережі ЗНЗ, поява шкіл-

інтернатів), освітньо-професійні (повоєнний брак учителів, необхідність підвищення якості їх фахової підготовки) та соціокультурні (суспільні зміни, пов'язані із завершенням сталінської епохи, суспільно детермінована необхідність реформування освіти, актуалізація іншомовної освіти в СРСР).

Виокремлено критерії та розроблено авторську періодизацію, яка включає такі етапи: запровадження підготовки вчителів-філологів широкого профілю у педагогічних ВНЗ України (1956–1963 рр.); апробації підготовки вчителів із поєднанням неспоріднених за змістом спеціальностей, однією з яких була філологічна (1963–1975 рр.); повернення до суміщення споріднених спеціальностей у підготовці вчителя-філолога і повного домінування двопрофільних спеціальностей (1975–1991 рр.); розгортання національної системи професійної підготовки вчителя-філолога подвійного профілю в незалежній Україні (1991–2005 рр.); трансформації професійної підготовки вчителя-філолога за подвійною кваліфікацією в умовах євроінтеграційних процесів і реалізації Болонської освітньої конвенції (2005 – дотепер).

4. У результаті вивчення процесу становлення і розвитку системи професійної підготовки вчителя-філолога подвійного профілю охарактеризовано організаційні форми, структуру, зміст професійної підготовки вчителів-філологів подвійного профілю у вищих педагогічних навчальних закладах України (1956 р. – початок XXI століття). Серед форм навчання виокремлено аудиторні навчальні заняття (лекції, практичні, семінарські, лабораторні), індивідуальну та самостійну роботу.

Визначено пріоритетні тенденції розвитку підготовки вчителів-філологів подвійного профілю в межах кожного означеного періоду. Охарактеризовано стихійність, непрогнозованість підготовки вчителів-філологів широкого профілю, відсутність відповідного навчально-методичного забезпечення на I етапі (1956–1963 рр.). З'ясовано про перехід до підготовки вчителів переважно за однією спеціальністю, що призвело до скорочення кількості філологічних спеціальностей широкого профілю на II етапі (1963–1975 рр.). Простежено поступове розширення спектру філологічних спеціальностей подвійного профілю шляхом поєднання нових спеціальностей і романо-германських мов та зазначено про домінування двопрофільних спеціальностей на III етапі (1975–1991 рр.). Окреслено нові пріоритети розвитку освіти, створено відповідну правову базу, розпочато практичне реформування освітньої галузі, її інтеграцію у світовий контекст на IV етапі (1991–2005 рр.). Виявлено тенденцію до зростання професійної та академічної мобільності як стимулу перепрофілізації вчителів-філологів із подвійною кваліфікацією, розширення спеціалізацій підготовки вчителів-філологів за двома спеціальностями на V етапі (2005 р. – дотепер).

5. Актуалізовано вітчизняний історичний досвід професійної підготовки вчителя-філолога подвійного профілю як чинник удосконалення його професійної освіти в сучасних умовах. Доведено, що на сьогодні особливого значення для системи вітчизняної освіти набувають явища професійної та

академічної мобільності, що характеризують тенденцію розвитку сучасної освіти та можливість перепрофілізації вчителів-філологів із подвійною кваліфікацією. Виявлено, що для підвищення ефективності підготовки такого фахівця варто спиратися на попередній досвід поєднання спеціальностей. Доведено необхідність створення навчально-методичного забезпечення, що має реалізувати зв'язки між дисциплінами першої і другої спеціальності, передбачає вдосконалення педагогічної практики, методичної підготовки, реалізації інтегрованих курсів. Проаналізовано сучасні особливості запровадження підготовки вчителів за двома спеціальностями у закладах вищої освіти України. Дослідження є актуальним у контексті розробки збалансованого навчального плану підготовки вчителя-філолога за основною спеціальністю та спеціалізацією, узгодження викладання базових та вибіркового навчальних курсів у системі підготовки вчителів-філологів подвійного профілю.

Визначено перспективи подальших наукових розвідок, які вбачаємо в дослідженні розвитку підготовки вчителів-філологів подвійного профілю на сучасному етапі в Україні, в системі освіти зарубіжних країн, а також у розробці державних стандартів та спеціалізованого навчально-методичного забезпечення, зокрема шляхом інтеграції навчальних дисциплін.

НАУКОВІ ПРАЦІ, В ЯКИХ ОПУБЛІКОВАНО ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Гайдай, І.О., 2016. Нормативно-правова база розвитку національної системи професійної підготовки учителя-філолога подвійного профілю в Україні (1991–2004 гг.). *Modern Science – Moderní věda*. Praha. Česká republika, Nemoros, № 6, с. 72–78.

2. Гайдай, І.О., 2017. Педагогічна практика в системі підготовки майбутнього вчителя-філолога подвійного профілю: історія і сьогодення. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Випуск № 3 (89). Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, с. 56–59.

3. Гайдай, І.О., 2017. Підготовка вчителя-філолога подвійного профілю: історичний досвід для сучасності. *Педагогічний процес: теорія і практика*: науковий журнал. Випуск 2 (57). Київ: Едельвейс, с. 88–94.

4. Гайдай, І.О., 2016. Проблема формування історіографії та джерельної бази дослідження підготовки вчителя-філолога подвійного профілю. *Херсонський державний університет. Педагогічні науки*, № 74, Херсон, с. 18–22.

5. Ліпінська, І.О., 2013. Зміст професійної та практичної підготовки вчителів-філологів широкого профілю в Україні: історія і сучасність. В: Каньоса, П.С., ред. *Педагогічна освіта: теорія і практика*: збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський національний університет ім. І. Огієнка. Випуск 14. Кам'янець-Подільський: КПНУ, с. 196–201.

6. Ліпінська, І.О., 2012. Вивчення другої іноземної мови як спеціальності у вищих педагогічних навчальних закладах України. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Випуск 65. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, с. 141–144.

7. Ліпінська, І.О., 2015. Наукова монографія як джерело розвитку професійного світогляду майбутнього вчителя-філолога подвійного профілю. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Випуск 3 (81). Житомир, Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, с. 160–164.

ОПУБЛІКОВАНІ ПРАЦІ АПРОБАЦІЙНОГО ХАРАКТЕРУ

1. Гайдай, І.О., 2017. Подвійні філологічні спеціальності у ВНЗ України. В: *Інноваційні наукові дослідження у сфері педагогіки та соціальної роботи: тези доп. Міжнародної наук.-практ. конф. Сладковічево*, с. 15–18.

2. Гайдай, І.О., 2017. Актуалізація досвіду професійної підготовки вчителів-філологів за подвійними спеціальностями в Україні. В: *Мова і світ: сучасні тенденції викладання іноземних мов у вищій школі: тези доп. Всеукраїнського науково-практичного вебінару [online]*. Доступно: <<http://www.nniif.org.ua/>>

3. Липинская, И.О., 2013. Исторические и современные тенденции в содержании профессиональной подготовки учителей-филологов с дополнительной специальностью в вузах Украины. В: *Педагогика и психология: тренды, проблемы, актуальные задачи: тезисы доп. III Международной научн.-практ. конф. Краснодар*, с. 25–30.

4. Липинская, И.О., 2013. Источники профессионального становления учителя-филолога по двум специальностям. В: *Проблемы и перспективы образования в XXI веке: тезисы доп. III Международной научн.-практ. конф. Ставрополь: Логос*, с. 45–48.

5. Липинская, И.О., 2013. Проблемы интеграции высшего образования Украины в Европейскую систему на примере подготовки учителей-филологов двойного профиля. В: *Современные проблемы и перспективы развития педагогики и психологии: тезисы доп. 2-й международной научно-практ. конф. Махачкала: ООО «Апробация»*, с. 73–75.

6. Липинская, И.О., 2013. Профессиональная и академическая мобильность как способность перепрофилизации учителей-филологов с двойной квалификацией. В: *Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии: тезисы доп. международной заочной научн.-практ. конф. Новосибирск: Изд. «СибАК»*, с. 119–123.

7. Липинская, И.О., 2013. Содержание профессиональной и практической подготовки учителей-филологов широкого профиля в Украине: история и современность. В: *Педагогика и психология: тренды, проблемы, актуальные задачи: тезисы доп. III Международной научн.-практ. конф. Краснодар*, с. 25–30.

8. Ліпінська, І.О., 2012. Організація підготовки вчителів-філологів широкого профілю в Україні в 1956–1957 н. р. В: *Розвиток гуманітарних наук. Проблеми*

та перспективи гуманітарних наук: тези доп. Міжнародної наук.-практ. конф. Катовіце, с. 32–36.

9. Ліпінська, І.О., 2012. Професійна підготовка вчителів за двома філологічними спеціальностями в Україні. В: *Педагогіка та психологія: сучасний гуманітарний вимір: тези доп. міжнародної наук.-практ. конф.* Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», с. 20–22.

10. Ліпінська, І.О., 2014. Система підготовки вчителів-філологів подвійного профілю в Україні у 1984–1991 рр. В: *Педагогіка: традиції та інновації: тези доп. Міжнародної наук.-практ. конф. (Одеса, 28–29.03.2014 р.)*. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», с. 19–23.

АНОТАЦІЇ

Гайдай І.О. Підготовка вчителів-філологів подвійного профілю у вищих педагогічних навчальних закладах України (1956 р. – XXI ст.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Житомирський державний університет імені Івана Франка. – Житомир, 2018.

У дисертації розкрито проблему підготовки вчителів-філологів подвійного профілю з 1956 р. до початку XXI століття шляхом дослідження змісту навчання у вищих педагогічних навчальних закладах України.

Охарактеризовано поняттєвий апарат проблеми підготовки вчителів-філологів подвійного профілю, проаналізовано історіографію та джерельну базу дослідження, визначено передумови становлення та основні етапи розвитку підготовки вчителя-філолога широкого профілю у педагогічних ВНЗ України протягом другої половини ХХ ст. – початку XXI ст. Представлено основні тенденції розвитку підготовки вчителів-філологів подвійного профілю. Розкрито зміст, форми, методи та засоби підготовки вчителів-філологів за двома спеціальностями. Виявлено особливості підготовки вчителя-філолога подвійного профілю в сучасних умовах реалізації Болонської конвенції. Доведено необхідність розробки державних стандартів та навчально-методичного забезпечення для підготовки вчителів за двома філологічними спеціальностями.

Ключові слова: підготовка вчителя-філолога, учитель-філолог подвійного профілю, широкий профіль, подвійні спеціальності, заклади вищої освіти України.

Гайдай И.О. Подготовка учителей-филологов двойного профиля в высших педагогических учебных заведениях Украины (1956 гг. – ХХ вв.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. –

Житомирский государственный университет имени Ивана Франко. – Житомир, 2018.

В диссертации раскрыта проблема подготовки учителей-филологов двойного профиля с 1956 г. до начала XXI века путем исследования содержания обучения в высших педагогических учебных заведениях Украины.

Охарактеризован понятийный аппарат проблемы подготовки учителей-филологов двойного профиля, проанализированы историография и историческая база исследования, определены предпосылки становления и основные этапы развития подготовки учителя-филолога широкого профиля в педагогических вузах Украины в течение 1956 г. – начала XXI века.

Обосновано значение таких понятий, как «учитель-филолог двойного профиля», «учитель-филолог широкого профиля», «учитель-филолог интегративного профиля», «смежные / родственные специальности», «специальность», «специализация», «квалификация», «компетентность» учителя-филолога, а также объединенные, двойные, дополнительные, параллельные специальности или специальности широкого профиля. Подтверждено, что понятие «учитель-филолог широкого профиля» не является тождественным понятию «учитель-филолог двойного профиля», ведь, фактически, речь идет о тройных специальностях: первый язык + литература + второй язык / история / украиноведение и др.

На основе выделения критериев (образовательно-профессиональные трансформации в течение определенного исследованием периода: изменения в организационных формах, структуре, содержании подготовки учителя-филолога двойного профиля и их воплощение в государственных нормативно-правовых документах) разработана авторская периодизация подготовки учителя-филолога двойного профиля.

Рассмотрены предпосылки введения подготовки учителей двойного профиля высших учебных заведениях: социально-экономические, демографические, профессионально-образовательные и социокультурные.

Определены этапы развития подготовки учителя-филолога двойного профиля в Украине в течение исследуемого периода: I (1956–1963) – введение подготовки учителей-филологов широкого профиля в педагогических вузах; становление их специальной подготовки; II (1963–1975) – апробация подготовки учителей, которая предполагает сочетание неродственных по содержанию специальностей, одна из которых была филологической; III (1975–1991) – возвращение к совмещению родственных специальностей в подготовке учителя-филолога и полного доминирования двухпрофильных специальностей; IV (1991–2005) – развертывание национальной системы профессиональной подготовки учителя-филолога двойного профиля в независимой Украине; V (2005 – донине) – трансформация профессиональной подготовки учителя-филолога с двойной квалификацией в условиях евроинтеграционных процессов и реализации в Украине Болонской образовательной конвенции.

Охарактеризованы организационные формы, структура, содержание профессиональной подготовки учителей-филологов двойного профиля и определены приоритетные тенденции ее развития в пределах каждого отмеченного периода. Актуализирован отечественный исторический опыт профессиональной подготовки учителя-филолога двойного профиля как фактор усовершенствования его профессионального образования в современных условиях, выявлены организационные и дидактичные идеи исследуемой подготовки, сформулированы условия качественной подготовки учителя-филолога двойного профиля в современных условиях реализации Болонской конвенции. Определены перспективы дальнейших научных изысканий, которую видим в исследовании развития подготовки учителей-филологов двойного профиля на современном этапе в Украине, в изучении системы образования зарубежных стран, а также в разработке государственных стандартов подготовки учителей двойного профиля в Украине и ее учебно-методического обеспечения.

Ключевые слова: подготовка учителя-филолога, учитель-филолог двойного профиля, широкий профиль, двойные специальности, вузы Украины.

Gaidai I.O. Training of teachers-philologists of dual profile in higher educational institutions of Ukraine (1956 – XXI century.). – Manuscript.

Thesis for the Degree of the Candidate of Pedagogical Sciences in Specialty 13.00.01 – General Pedagogy and History of Pedagogy. – Zhytomyr State University named after Ivan Franco, Zhytomyr, 2018.

The thesis reveals the problem of training teachers-philologists of dual profile from 1956 to the beginning of the XXI century by examining the content of teaching in higher educational institutions of Ukraine.

The conceptual apparatus of the problem of preparation of dual profile teachers-philologists is described, the historiography and sources of the research are analyzed, the preconditions for formation and the main stages of the development of the preparation of a broad-profile teacher-philologist in pedagogical universities of Ukraine during 1956 – beginning of the XXI century are determined. Major trends of development of training teachers-philologists of dual profile were presented. The content, forms, methods and means of training teachers-philologists with two specialties were disclosed. The peculiarities of training teachers-philologists of dual profile in current conditions of implementation of the Bologna Convention reestablished. The necessity of development of state standards and educational providing for training the teacher with two philological specialties.

Key words: training of teacher-philologist, teacher-philologist of dual profile, wide profile, dual specialty, universities in Ukraine.